

Kohti uutta kirjaa

Verkkovalmennuskurssi omaa kirjaa suunnitteleville

© Kustannus Aarni 2018/2019

6. Kohti omaa ilmaisua

”Se kun on tuntikausia jankannut yhtä ja samaa lukua lause lauseelta uuteen ja kokonaisuuden kannalta parempaan muotoon ja sitten, kun on sillä erää jo luopumassa toivosta, se onkin siinä, kello kahdeksalta illalla, juuri sellaisena kuin sen pitää.” (Marisha Rasi-Koskisen Facebook-päivitys maailskuulta 20219)

Edellisen luvun esimerkit käsittelivät kerronnan fokalisaatiota eli näkökulmaa, mutta samalla ne välittivät yhden kirjailijan eli allekirjoittaneen kieltä ja tapaa ilmaista asioita suomen kielellä. Tuo tapa on vain yksi lukuisista, ja se on monella tapaa värittyneet. Olen esimerkiksi mieltynyt realistiseen kerrontaan, ja väitän turhankin usein, että piste on paras välimerkki. Kielitajuni taustalla vaikuttaa myös monet työni toimittajana ja tiedottajana, minkä vuoksi pidän oikeakielisyyttä miltei arvona sinällään. Puolustan helposti suoraa sanajärjestystä niin johtolauseissa kuin muutoinkin liian monissa yhteyksissä, ja vieroksen konjunktioilla (ja, mutta...) alkavia lauseita.

Tämän sanottuani haluan korostaa, että kaunokirjallisuudessa juuri kirjailijan oma kielitaju ja sen myötä hänen tapansa käyttää suomen kieltä on se tekijä, jolla erotutaan joukosta. Annan yhden esimerkin minulle vieraasta tavasta kirjoittaa proosaa.

Marisha Rasi-Koskinen on kiitetty kotimainen nykykirjailija. Ihastuin Rasi-Koskisen teoksen Eksymisen ja unohtamisen kirjan kieleen. Alla on lyhyt sitaatti teoksesta:

”Okei”, äiti sanoi ja hymyili, ”ei mennä ikinä.”

Julia muisti hiljaisen kodin ja hämärän eteisen, odotuksen ja alas lasketut kaihtimet. Kotona aika oli jo pysähtynyt. Se tapahtui heti, kun he astuivat rappukäytävään. Aika pysähtyi huoneessa, jossa he nukkuivat ja siinä toisessa jossa he söivät. Rappukäytävässäkin se pysähtyi. Ja hiekkalaatikolla ja keinussa ja naapurirapun tytön kotona ja metsikössä talon takana. Aika pysähtyi kaikissa paikoissa, joissa Julia oli käynyt, mutta ei enää kävisi. (s. 26)

Allekirjoittaneen ja Marisha Rasi-Koskisen ilmaisut eroavat toisistaan. Suosittelen käyttämään vuorosanoissa ajatusviivaa, mutta Rasi-Koskinen käyttää tekstissään sitaattimerkkejä.

Suosittelen useimmiten pitämään lauseet, virkkeet ja jaksot lyhyinä, mutta Rasi-Koskinen vie kehotuksen vielä pitemmälle. Esimerkkiotteessa hän aloittaa lauseen ja -konjuktiolla. Sama konjuktio rytmittää myös tekstissä hiekkalaatikon, keinun, naapurirapun tytön kodin ja metsikön. Kun oikeakielisesti ja-konjuktiota käytetään erottamaan listan kaksi viimeistä substanttiivia. Marishan kirjassa käytetään myös sanastoa ja ilmaisuja, jotka ovat minulle yllätyksellisiä ja joita minun ei tulisi mieleenikään käyttää.

– Kaiken kaikkiaan Rasi-Koskinen kirja kertoo minulle tuntemattomasta maailmasta ennalta tunnistamattomista näkökulmista, ja juuri siksi kirja oli minulle elämys. Pääsin nojatuolimatkalle uusiin maailmoihin.

Kun kirjailija hakee omaa ilmaisuaan, on tärkeää ottaa suomen kieli haltuun perinteisen kieliopin ja oikeakielisyyden sääntöjen avulla, jotta niitä voi sen jälkeen tarvittaessa muokata omaa ilmaisuaan varten. Onneksi keskeisiä sääntöjä on vain rajattu määrä. Seuraavassa on niistä äärimmäinen pelkistys:

”Suorasanaisen tekstin Kirjailijan kielioppi – lyhyt sääntökirja”

1) Suorasanainen teos muodostuu lauseista, jotka erotetaan toisistaan ilman välimerkkiä konjuktiolla, tai jotka päättyvät pilkkuun, puolipisteeseen tai pisteeseen. Piste päättää myös virkkeen, joka sisältää yhden tai useamman lauseen. Kysymyslauseessa pisteen korvaa kysymysmerkki, huutolauseessa huutomerkki.

2) Lauseet ja virkkeet kuvaavat tapahtumia ja toimintaa, joissa henkilöt ovat mukana, tai ne kuvailevat tuon tapahtuman ja toiminnan ympäristöä.

3) Henkilöt käyttävät vuorosanoja, joilla he saavat toiset ihmiset kuulemaan, ehkä myös kuuntelemaan heitä. Tämän lisäksi kertoja voi kertoa henkilöiden ajatuksista ja tunteista. Henkilöt voivat myös tulkita toisiaan ilmeistä ja eleistä sekä toiminnasta.

4) Kirjoittajan tehtävä on kehittää omaa ilmaisuaan ja kieltään siten, että se palvelee parhaiten hänen asettamaansa tavoitetta, eli sitä peruskysymystä, miksi teos pitää tulla kirjoitetuksi ja luetuksi. Tähän oman ilmaisun löytämiseen ei ole oikotietä. Tulee lukea paljon, jotta oma kielitaju

ja sanavarasto kehittyvät. Sen – ja kaikkien kielioppiopintojen – jälkeen on lopulta vain käytävä kirjoittamaan, lukemaan ja toimittamaan omaa tekstiä. Tätä tekstiä tulee myös rohjeta näyttää toisille, luetuttaa toisilla ja etsiä tahoja, jotka pystyvät antamaan tekstistä mahdollisimman rehellistä palautetta.

6.1. Genret eli lajityypit

Genre eli teoksen lajityyppi on ehkä tärkein yksittäinen tekijä, joka helpottaa kirjoittajaa hänen matkallaan kohti omaa yksilöllistä ilmaisua. Olen itse kirjoittanut kaksi rikosromania, ja tunnustan avoimesti, kuinka pysyvän vaikutuksen toisaalta Matti Yrjänä Joensuu, toisaalta Henning Mankell on tehnyt tapaani käyttää kieltä. Heidän avullaan opin kirjoittamaan ensimmäiset omat kaunokirjalliset lauseeni, ja siitä kielipohjasta on ollut turvallista ponnistaa kohti omia kokeilujani.

Ystäväpiiriini kuuluu kuitenkin myös yksi tunnustettu viihdekirjailija. Kristiina Vuoren ensimmäinen historiallinen romaani Näkijän tytär ilmestyi samana vuonna 2013 kuin oma esikoisdekkarini, ja tutustuimme Urjalassa Pentinkulman päivien esikoiskirjailijaseminaarissa. Kun luin ennen tapaamista Näkijän tyttären, muista ihmetelleeni kirjan jaksojen rakentumista. Oudoksuin Vuoren tapaa kirjoittaa aina jakson ensimmäiseen lauseeseen juonen seuraamisen kannalta tärkeimmän lauseen. Jakson loput lauseet täydensivät tämän jälkeen tuota ensimmäistä lausetta.

Minulla kesti hetken ymmärtää, että Kristiina Vuori kirjoittaa historiallista lukuromania, ja hänen kohderyhmänsä on eri kuin omani. Vuoren lukijat ovat tottuneet kirjoihin, joiden keskusjuoni on punottu romanttiseksi seikkailutarinaksi, ja jossa tekstin kuuluu kertoa laajasti asuista, tavoista, elinoloista ja yhteisön tavoista – sekä tietysti naisista, miehistä ja rakkaudesta. Siksi Näkijän tyttären kertojan näkökulman ja tyylin kuuluikin olla toista kuin dekkarissa. Tämän lisäksi kirjalle on hyväksi, että sen fokalisoija on aikakautta itse elävä ja kokeva nainen.

Listaa eri genreistä voisi jatkaa lastenkirjoilla ja nuortenkirjoilla ja siirtyä sen jälkeen fantasian ja tieteiskirjojen pariin, sekä palata lopulta asiaproosaan. Yleisesti voidaan sanoa, että mitä

selkeämmin kirjoittaja valitsee tietyn lajityypin ja kirjoittaa sen julkikirjoittamattomien sopimusten mukaista tekstiä, sitä turvallisemmilla vesillä hän liikkuu.

Harjoitus VI – Variksenpoikanen

Ennen kuin jatkat, teekin kuudes tehtävä, joka liittyy juuri lajityyppiin. Harjoituksen pohjana on kesän yleinen tapahtuma, jossa lentokyvytön linnunpoikanen tipahtaa pesästään ja jää lepäämään pökertyneenä maahan.

Tehtäväsi on kirjoittaa noin liuskan pituinen kertomus tapahtumasta eri tyyllellä. Valitse ensimmäinen, ja haasta se kahden muun genren tarinalla:

- a) Työstämäsi kertomuksen päähenkilö havaitsee pesästään pudonneen linnun. Kirjoita tapahtuma käyttämälläsi kerronnan tyyllillä.
- b) Luontotoimittajan uutinen jokavuotisesta tapahtumasta ja kuinka tulisi toimia
- c) 50-luvun opettavainen satu
- d) Fantasiaromaani lintujen kaupungista
- e) Onnettomuus Ruotsin kuningatar Kristiinan puutarhassa 1600-luvun alussa
- f) Kirjailijan omaelämäkerta nuoruusvuosilta

6.2. Hyödyllisiä vinkkejä

Jokainen kirjoittaja raivaa oman polkunsä lauseiden viidakossa, kerää sanastonsa ja alkaa viljellä sitä omassa ilmaisussaan. Oman kokemuksen mukaan suurimmat karikot ensimmäisen käsikirjoitusversion valmistumisen tiellä pystyy välttämään, kun pitää huolen seuraavista asioista:

1. Pidä koko ajan mielessäsi, miksi käsikirjoituksesi pitää tulla kirjoitetuksi.

Kirjailija ei sano suoraan, mutta hän tarkoittaa. Hänellä pitää olla syy kirjan kirjoittamiseen.

2. Panosta kaikki ilmaisullinen osaamisesi käsikirjoituksesi alkuun, ja kun jatkat kirjoittamista, palaa alkuun aina, kun haluat ottaa kirjoittamiseesi uuden hyvän 'startin'.

Kun lukija aloittaa uuden teoksen, hän astuu sisään uuteen kielipeliin, jonka "Master mind" sinä olet. Taitava kirjan alkuluku on kaiken lähtökohta. Sen pitää koukuttaa lukija, jonka jälkeen sinulla on valta viedä lukija juuri sinne, mihin sinä haluat.

3. Älä pelkää jumia.

Jokainen käsikirjoitus jumittaa välillä. Illalla kirjoittaminen sujui loistavasti, mutta seuraavana aamuna ja seuraavan luvun kanssa kaikki on silkkaa tahmaa, kielesi on huonoa, ja tarina tökkii. Hyvä vinkki on siirtyä tällöin toiselle raiteelle. Kirjoita jotakin aivan muuta jollekin henkilöstäsi. Hiljaiselle henkilölle kohtaus, jossa hän päätti puhua suunsa puhtaaksi, papille saarna, jonka hänen olisi pitänyt pitää äidilleen. – Mitä tahansa, mikä saa sormesi jälleen liikkeelle.

4. Kehitä sanavarastoasi ottamalla ohjenuoraksesi 'ei tautofoniaa'.

Tautofonia tarkoittaa saman sanan tai fraasin häiritsevää toistumista likimäärin samassa muodossa samassa tai lähekkäisissä lauseissa tai jopa jaksoissa. Etsi siksi synonyymejä ja kiertoilmauksia.

4. Muista, että suomen kielessä lauseen ensimmäiset sanat ovat tärkeimmät.

Lauseen sanajärjestys voi poiketa koulun kielioppisäännöistä, jotta sen tarkoite olisi mahdollisimman kirkas. Jopa käänteinen sanajärjestys voi toimia.

5. Vähemmän on enemmän. Älä selitä sitä, minkä voi kuvata. Älä kerro puhki sitä, minkä lukija ymmärtää dialogissa tai toiminnassa. Älä kirjoita vuorosanaksi sitä, mikä löytyy alatekstistä.

Kirjoittajan kannattaa luottaa lukijan ymmärrykseen yhtä paljon kuin näytelmäkirjailija luottaa ohjaajan ymmärrykseen lukea tilanne ja henkilöiden tahdon suunnat vuorosanojen 'alta'.

6. Unohda pilkkusäännöt ja lue tekstiä ääneen.

Kaunokirjallisuudessa pilkku rytmittää lausetta, ja sen voi siksi sijoittaa kohtalaisen vapaasti haluamaasi paikkaan. Monissa teksteissä, kuten yllä Rasi-Koskisen esimerkissä, pilkkua käytetään myös hyvin säästeliäästi.

Lukemalla tekstiäsi ääneen löydät virkkeen painotukset ja pystyt pohtimaan, mitä asioita haluat painottaa lauseessasi. Aseta pilkku – tai jokin muu harkittu välimerkki – ennen sitä, missä lauseen sisällä lausutaan seuraava painava sana.

Kustantajan niksinurkka 6:

TEKSTIN ASETTELU

Kirjoittaja ei monestikaan tule ajatelleeksi, että ei vain toimittaja vaan myös käsikirjoituksen taittaja kiittää, kun tekstissä on mahdollisimman vähän kirjoittajan tekemiä muotoiluja. Muotoiluilla tarkoitetaan esimerkiksi erikoisfontteja, sisennyksiä, kuvitusta ym. ominaisuuksia, joita tekstiin voi lisätä tekstinkäsittelyohjelman muotoiluriveiltä.

Sotkeentuneen tekstin siivoaminen

Moni kirjoittaja ja kirjailija kiroaa päivittäin MS Word –tekstinkäsittelyohjelman alinpaan helvettiin sen automaattisten muotoiluominaisuuksien takia. Ohjelma sisentää automaattisesti ja asettaa outoja sarkainpaikkoja.

Jokainen meistä on onnistunut sotkemaan dokumentin jos toisenkin. Suorasanaisen tekstin kirjoittajalle tuon tekstin suursiivoaminen on onneksi helppoa. Paras konsti on kopioida sekavia muotoiluja sisältävä teksti leikepöydän kautta yksinkertaiseen tekstieditoriin. Esimerkiksi PC-tietokoneelta löytyy Notepad –niminen ohjelma, jolle kopioitaessa kaikki Wordin tekemät muotoilut katoavat. Otsikot, kaikki jaksot ja vuorosanat ovat muotoa oletus, ja teksti alkaa vasemmasta marginaalista.

Kevyemmän muotoilujen siivouksen voi tehdä tarpeen mukaan Wordin sisällä esimerkiksi seuraavasti

- α) maalaamalla haluttu tekstikatkelma
- β) leikkaa teksti leikepöydälle
- χ) liitä teksti ”Liitä määräten” –toiminnalla ja valitse ”Muotoilematon Unicode –teksti”

Jos siis sotkusi näyttää vaikkapa tältä:

– Otatsä jotakin kahvin kanssa?

Sä kävelit tiskille ja suoraan kahvikuppien luokse, poimit tietty kaksi pahvimukia. Ha! Mä satuin vain tietämään, että sun kätesi tärisee välillä, mikit tippuu kädestä.

Kassalla oli kivannäköinen likka, punainen kevyt t-paita, purkka suussa. Korjasin nopeasi lippistä enemmän eteen, koska se oli siistimmän näköistä. Sä olit jo kassalla. Iirvistin sulle salaa. Voisit odottaa kysymykselle joskus vastaustakin.

Kassa hymyili ja mun olisi tehnyt mieli sanoa sille jotakin, mutta sinä veit tietenkin taas Showta. Olit jo maksamassa ja näytit kärsimättömältä. Et ollut jättänyt taaskaan maitovaraa.

– Mä löysin siskon. Me mennään moikkaamaan sitä Vantaalle.

Sama teksti näyttää ”liitä-määräten” > ”unicode” –toimenpiteen jälkeen siistiltä:

– Otatsä jotakin kahvin kanssa?

Sä kävelit tiskille ja suoraan kahvikuppien luokse, poimit tietty kaksi pahvimukia. Ha! Mä satuin vain tietämään, että sun kätesi tärisee välillä, mikit tippuu kädestä.

Kassalla oli kivannäköinen likka, punainen kevyt t-paita, purkka suussa. Korjasin nopeasi lippistä enemmän eteen, koska se oli siistimmän näköistä. Sä olit jo kassalla. Iirvistin sulle salaa. Voisit odottaa kysymykselle joskus vastaustakin.

Kassa hymyili ja mun olisi tehnyt mieli sanoa sille jotakin, mutta sinä veit tietenkin taas Showta. Olit jo maksamassa ja näytit kärsimättömältä. Et ollut jättänyt taaskaan maitovaraa.

– Mä löysin siskon. Me mennään moikkaamaan sitä Vantaalle.

Tekstin puhtaana pitäminen kirjoitettaessa

Käsikirjoitus kannattaa opetella pitämään jo kirjoitettaessa siistinä, jotta ylimääräisiltä kirosanoilta vältytään. Alla on muutaman perusasia

1. Opettele ymmärtämään, mitä ovat *kappaletyylit*.

Kappale on tekstinkäsittelyn perusyksikkö, jolle annetaan tyyli. Myös jokainen otsikkorivi on tässä merkityksessä kappale. Tuolle kappaleelle annetaan vain tyyliksi Otsikko.

Tekstinkäsittelyohjelman yläpalkissa, jossa määritellään myös fonttikoko, lihavointi, kursivointi ym, löytyy Kappaletyylin alavetovalikko. Kun avaat uuden tyhjän tekstinkäsittelysivun, tuon laatikon sisällä lukee joko ”normaali” tai ”leipäteksti” tai ”default”, ohjelmastasi riippuen.

Kappaleen oletustyyli on määritelty erikseen Otsikkoluokille, leipätekstille sekä erilaisille listoille. Voit näin vaihtaa esimerkiksi otsikkorivin kappaletyyliksi Otsikko 1, Otsikko 2 jne. Vie kursori tekstisi otsikkorivin alkuun ja maalaa rivi siniseksi. Tämän jälkeen voit vaihtaa kappaletyyliä Tyylin pudotusvalikosta.

Huom: Jos olet epävarma kappaletyyliä käytöstä tai laajemmin tyylien muotoilusta, älä muokkaa niitä suorasanaisesti tekstissä lainkaan.

2. Älä tavuta missään tilanteessa tekstiä itse.

Kaikissa tekstinkäsittelyohjelmissa on automaattinen rivitystoiminta, joka hoitaa asian puolestasi.

3. Älä sisennä tekstin ensimmäistä riviä välilyönneillä tai tabulaattorilla

Olet ehkä huomannut, että esimerkiksi romaanissa luvun 1. kappaleen ensimmäinen rivi alkaa vasemmasta reunasta. Seuraavien jaksojen 1. rivi on sen sijaan sisennetty.

Jos haluat sisentää kirjoittaessasi tekstin 1. rivin, älä käytä välilyöntiä äläkä tabulaattoria, vaan muokkaa kappaletyyliä:

Valitse yläpalkista Muotoile >> Tyyli ja valitse muotoiltavaksi leipätekstissäsi käytetty kappaletyyli (leipäteksti, normaali, default). Seuraamalla ohjeita voit asettaa leipätekstin ensimmäiselle riville automaattisen sisennyksen. Samassa yhteydessä voit muuttaa halutessasi esimerkiksi kappalevälistystä muuttamalla kappaleen ylä- ja alamarginaalia.

4. Luo uusi kappale painamalla yhden kerran pakollista rivinvaihtoa (enter-näppäin)

Kursori siirtyy enter-komennolla automaattisesti uuden rivin vasempaan reunaan, ja edelliseen kappaleeseen on pieni ylämarginaali. Jos muokkasit kohdan 4 mukaan kappaletyyliä, kursori siirtyy automaattisesti sisennyksen verran oikealle.